

ile tek bir siyasî çatı altında toplanmayı savunanlar farklı gruplar oluşturmaktadır. Esasen günümüz Araplar'ını birlik fikrine yönelten İsrail karşıtlığı ana unsuruna rağmen Arap devletleri arasında Filistin meselesi hususunda tam bir fikir birliği olduğunu söylemek zordur. İsrail karşıtı tavrın derecesi de Araplar arasında birlik fikrini zayıflatan unsurlardandır. 1990'lı yıllarda Basra körfezindeki gelişmeler ve Amerika'nın Körfez Savaşı karşısında ortak bir tavır belirleyemeyen Arap ülkeleri, 2003'ten beri sürmekte olan Irak'ın işgali karşısında da fikir ayrılıklarını sürdürmektedir. Araplar arasında son olaylara gösterilen farklı tepkiler panarabizm fikrinin gücü ve zaafı bakımından önemli göstergelerdir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Sâti' el-Husri, *Muḥâdarât fi neşveti'l-fikreti'l-kavmiyye*, Kahire 1951, tür.yer.; W. L. Cleveland, *The Making of an Arab Nationalist: Ottomanism and Arabism in the Life and Thought of Sati' el-Husri*, Princeton 1971, tür.yer.; *Arab Nationalism an Antology* (ed. Sylvia G. Haim), London 1976, tür.yer.; D. Pipes, *Greater Syria: The History of an Ambition*, New York 1990; E. Kourie, *Politics in the Middle East*, New York 1992, s. 268 vd.; Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği* (trc. Taşkın Temiz), İstanbul 1998; C. E. Dawn, *Osmanlıcılıktan Arapçılığa* (trc. Bahattin Aydın – Taşkın Temiz), İstanbul 1998, tür.yer.; Adid Davışa, *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa* (trc. Lütfi Yalçın), İstanbul 2004; Zeynep Güler, *Süveyş'in Batsında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul 2004; Y. M. Choueiri, "Nationalism in the Middle East: The Case of Pan-Arabism", *A Companion to the History of the Middle East* (ed. Y. M. Choueiri), Oxford 2005, s. 291-312; *Cumhuriyet*, İstanbul 8 Temmuz 1933; 12 Eylül 1935; 16 Ekim 1935; 13 Kasım 1935; 25 Kasım 1935; 20 Nisan 1936; 13 Eylül 1936; 15 Eylül 1936; 13 Ocak 1943; 17 Ocak 1943; 18 Ocak 1943; 20 Ocak 1943; 2 Nisan 1943; 21 Temmuz 1943; 11 Ağustos 1943; 28 Ağustos 1943; 29 Ekim 1943; 7 Ocak 1944; M. Kramer, "Arab Nationalism: Mistaken Identity", *Daedalus*, CXXII/3, Massachusetts 1993, s. 171-206; Mahmoud Haddad, "The Rise of Arab Nationalism Reconsidered", *IJMES*, XXVI (1994), s. 201-202; D. Walker, "The Rise of Pan-Arab Nationalism in Egypt (1930-1940)", *HI*, XIX/4 (1996), s. 67-90; Zekeriya Kurşun, "Şekib Arslan'ın Bazı Mektupları ve İttihadçılar İle İlişkileri", *TED*, sy. 15 (1997), s. 597-618; M. Eppel, "The Elite, the Effendiyya and the Growth of Nationalism and Pan-Arabism in Hashemite Iraq 1921-1958", *IJMES*, XXX (1998), s. 227-250; J. M. Landau, "Pan-Arabism", *EP* (İng.), VIII, 245-248; Bahgat Korany, "Arab Nationalism", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), New York 1995, I, 113-116.



ZEKERİYA KURŞUN

#### PANAYIR

(bk. PAZAR).

#### PANİSLÂMİZM

(bk. İSLÂMÇILIK; İTTİHÂD-ı İSLÂM).

#### PANSLAVİZM

Bütün Slavlar'ın bir araya getirilmesi ve özellikle Rusya'nın önderliğinde birleştirilmelerini öngören siyasal akım  
(bk. RUSYA).

#### PANTHAY

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Çin'in Yunnan bölgesinde yaşayan müslümanlara verilen isim.

Çin'de pek bilinmeyen panthay terimi Avrupalılar tarafından XIX. yüzyılın ikinci yarısında Burma (Myanmar), Tayland ve Vietnam ile sınır komşusu olan Çin'in güneybatısındaki Yunnan bölgesinde yaşayan Çinli (Huyi, Hui) müslümanlar için kullanılmıştır. Etimolojik yapısı hakkında çeşitli görüşler bulunan ismin Çince bendi (yerli) veya panzei (âsi) yahut Birmanca Pansee (Kuzey Arakan bölgesindeki Hint asıllı müslüman Burmalılar) kelimelerinden gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Muhtemelen kelimeyi Hindistan'daki İngiliz sömürgecileri, 1855-1873 yılları arasında Mançu idarecilerine karşı ayaklanan Yunnanlı müslümanları adlandırmak üzere Panthay şekline çevirmişlerdir. Günümüzde bu terim, Burma'da yaşayan Yunnanlı müslümanlar için küçük düşürücü bir anlam ifade etmektedir.

İslâmiyet'in Yunnan'a girişile ilgili bilgiler doğruluk ve güvenilirlik bakımından farklılık arzeder. T'ang (618-906) ve Song (960-1279) dönemlerine ait kaynaklar, Yunnan'a gelen Orta Asyalı göçmenlerin faaliyetleri ve onların dinî hayatları hakkında herhangi bir açıklama yapmaz. Ancak T'ang dönemine ait bazı arkeolojik belgeler, onların bölgede hüküm süren Budist Dali (Ta-li) Krallığı'ndaki yerli Yunnanlılar tarafından esir edildiğini göstermektedir. Nitekim Tibet 801'de Dali'yi işgal ettiği zaman aldığı esirlerin çoğunluğunu Semerkant'tan gelen askerler oluşturmuştu. Dali tarihi hakkında kaleme alınmış bir Song dönemi eseri de bölgeye yerleşen ilk müslüman göçmenlerin İranlı tüccarlar ve vergi toplamaya gelen Güneydoğu Asyalılar olduğunu kaydetmektedir. Çince müslüman menkıbelerine göre ise bölgeye yerleşen ilk müslümanlar T'ang hânedanı dö-

neminin ortalarında ticarete başlayan Arap tüccarlarıdır. 1279'da bütün Çin'in Moğollar tarafından işgal edilmesinden önce Yunnan'da İslâmiyet'in nasıl tutunup yayıldığı hakkında güvenilir bir kayıt bulunmamasına rağmen bu tarihten sonra hükûmetin bölgeye geniş çaplı müslüman göçü düzenlediği bilinmektedir. Moğol Yüan hânedanı dönemi (1279-1368) boyunca Tongut, Tatar, Uygur, Acem gibi çeşitli ırklara mensup müslümanlar buraya geldiler ve kendilerine dağıtılan topraklara yerleştiler. Yine aynı dönemde Orta Asyalı müslüman askerler, Burmalılar'ı veya mahallî âsileri bastırmayı hedefleyen siyasî ve askerî stratejiler gereği sürekli biçimde buraya gönderildiler. Daha sonra bunlar, yerli veya Çinli kadınlarla evlenmeye ve gayri müslim yetimleri evlâtlık alarak yetiştirip kendi kızlarıyla evlendirmeye başladılar. Bu devirde sarayda ve mahallî idare merkezlerinde birçok müslüman üst düzey yönetici olarak görev yaptı; hatta aralarından valiliğe ve kumandanlığa getirilenler oldu. Bunlardan en önemlisi, Kubilay Han (1260-1294) tarafından Yunnan valiliğine tayin edilerek müslümanları Çinileştirmekle görevlendirilen ve daha sonra Hsien Yan prensi unvanıyla onurlandırılan Buharalı General Seyyid Ecel Şemseddin Ömer'dir (Sai Tion-Ch'ih, ö. 1279). Yüan döneminin sonuna doğru müslümanlar Orta Asya geleneklerini terkederek Çin kültürünü benimsediler ve bu kültürün etkisi altında kalmış bir dinî hayat sürdürmeye başladılar.

Bölgeye müslüman göçü Ming hânedanı döneminde (1368-1644) devam etti. Bu yabancı insanlar, hükûmetin Konfüçyüsçülüğü yaymaya çalışmasına rağmen dinî, ekonomik ve sosyal hak ve hürriyetlerini korumayı başardılar; sayıları giderek arttı. Bu dönemde askerî faaliyetlerin azalmasıyla birlikte müslüman askerler özellikle madencilik, ticaret ve porselen yapımı gibi mesleklerle uğraşmaya başladılar. Mançu-Qing döneminin (1644-1911) başlarında işlenmiş deri ve halı imalatı da gelişti ve ekonomi giderek büyüdü. Müslümanlar bir süre barış ve refah içinde yaşadıkdan sonra bir isyanı bastırmak için yardıma çağrıldıkları Pekin'den çıkmayarak iktidara ortak olan ve bütün ülkeyi kendi katı kurallarına göre yönetmeye çalışan Mançular'ın daha baskıcı bir Konfüçyüsçülük faaliyetine mâruz kaldılar. Hükûmetin yürüttüğü müslümanlara yönelik baskı ve zulümler, ülkenin dağlık bölgesi ve devlet otoritesinin en zayıf hissedildiği eyaleti olan Yunnan'da ve Çin'in kuzeybatısında bulunan diğer müslüman yerleşim

merkezlerinde ciddi ayaklanmalara yol açtı ve bölge 1681'de ordu tarafından işgal edildi.

Müslümanların dil, din ve yeme içme, giyim kuşam, düğün, cenaze gelenekleri gibi farklı yönleri Han (Çin) toplumundan ayrılımlarına sebep olmuştu. XIX. yüzyıla birlikte baş gösteren ekonomik kriz, Yunnan bölgesindeki madencilik endüstrisinde yaşanan Han-müslüman rekabetini iyice körükledi. Bölgede sosyal düzeni korumakla görevli olan yönetici sınıf müslümanlara karşı baskıcı tutumunu giderek arttırdı, ayrıca mahallî idareciler, milis güçleri ve gizli örgütlerle iş birliği yaparak Hanlar'ın müslümanlara karşı nefretini kıskırtmaya başladı. Nihayet 1850'li yılların başlarında ülkenin ikinci kalabalık müslüman nüfusuna sahip olan Yunnan'ın birçok yerinde ayaklanmalar baş gösterdi, özellikle doğudaki Yunnan-Fü (bugünkü Kunning) ve batıdaki Ta-li (Dali) civarında yoğunlaşarak bütün bölgeye yayıldı. Doğudaki isyanın dinî liderliğini "büyük imam" kabul edilen Yûsuf Ma (Ma Dexing/Ma Fuchu), askerî liderliğini de yardımcısı Ma Rulong yapıyordu. Bu liderler eyalet merkezi Yunnan-Fü'yü kuşattılsa da alamadılar. Sonunda hükümet İmam Yûsuf Ma'yı Yunnan beyliğine (şeyhülislâm) tayin etti, onun etkisi altındaki Ma Rulong'u da ikna ederek ayaklanmayı bastırdı. Batıdaki ayaklanma ise Avrupalılar'ın Sultan Süleyman dedikleri Du Wenxiu (Tu Wen-hsiu) adında bir müslümanın liderliğinde başlamıştı; onun Çin içerisinde bağımsız bir İslâm devleti kurmak için verdiği mücadele başından beri ters düştükleri doğudaki arkadaşlarının mücadelesinden daha samimi, azimli ve iddialı idi. 1855'te Du Wenxiu, Dali'yi zaptederek burayı kurduğu sultanlığın merkezi yaptı. Yeni medreseler açıp İslâmî eğitim ve öğretimi teşvik etti ve İslâm hukukunu uygulamaya koydu; müslüman olmayanlar içinse Ming kanunları geçerliliğini korudu. Ancak onun önemli yetkiler verdiği Han liderlerinden çoğunun Mançular tarafına geçmesi ve müslümanların yeterli modern silâh ve dış destek sağlayamaması sonucunda Dali Sultanlığı'nın gücü giderek zayıfladı. Bu arada sultanın evlâtlığı Prens Hasan'ın Londra'da Kraliçe Victoria'ya sunduğu siyasî tanınma ve dış destek talebi İngiliz hükümetinin Pekin'le mevcut ilişkilerini bozmak istememesi yüzünden kabul edilmedi. Neticede Dali Sultanlığı on sekiz yıl süren mücadelesinin ardından Mançu-Han kuvvetlerince yıkıldı. Çarpışmalarda bölgenin gördüğü tahribatin yanında 1 mil-

yondan fazla müslümanın da öldüğü sanılmaktadır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

T. L. Bullock, "The Great Mohammedan Rebellion in Yunnan", *China Review*, XVI/2, Hong Kong 1887-88, s. 83-95; G. Cordier, "Nouveaux Documents sur la Revolte Musulmans au Yunnan", *Revue Indo-Chinoise*, XII, Hanoi 1909, s. 656-675; a.mlf., "Les Musulmans du Yunnan, Leur Attitude", *RMM*, XXIV (1913), s. 318-326; A. C. Hanna, "The Panthays of Yunnan", *MW*, XI (1931), s. 69-74; Ho Hui-Qing, "Yunnan Du Wenxiu Jien-Guo Shi-Ba-Nien Shi-Mo", *I-Jing*, XII (1936), s. 9-16; XIII, s. 34-36; XIV, s. 36-39; XV, s. 32-38; XVI, s. 29-33; Li Shou-k'ung, "Xien-Feng Liu-Nien Yun-nan Shung-Zhong Mie-Hui Kao", *Da-Lu Za-Zhi*, XX/6, Taiwan 1960, s. 10-13; a.mlf., "Wan-Qing Yun-nan Hui-Bien Shi-Mo", *Zhong-Guo Jin-Dai-Shi Lun-Wen-Ji*, II, Taipei 1985, s. 427-533; T'ien Ju-K'ang, "You-Guan Du Wenxiu Dui-Wai Guan-Xi di Wen-Ti", *Li-Shi Yen-Jiu*, IV (1963), s. 141-150; M. Yegar, "The Panthay (Chinese Muslims) of Burma and Yunnan", *Journal of Southeast Asian History*, VII, Singapore 1966, s. 73-85; W. K. Chan, "Ma Ju-Lung: From Rebel to Turcoat in the Yunnan Rebellion", *Papers on China*, XX, Cambridge 1966, s. 86-118; a.mlf., "The Panthay Embassy to Britain, 1872", *St. Antony's Papers*, XX (1967), s. 101-117; Li Ching, "Tan-Tan Guan-Yü Du Wenxiu di Ji-Jien Shi-Liao", *Hui-Zu-Shi Lun-Ji*, Yinc-hwan 1983, s. 373-385; Hajji Yusuf Chang, "The Hui (Muslim) Minority in China: An Historical Overview", *JIMMA*, VIII/1 (1987), s. 62-78; J. Wang, "Islam in Yunnan", a.e., XIII/2 (1992), s. 364-374; D. G. Atwill, "Islam in the World of Yunnan: Muslim Yunnanese Identity in Nineteenth Century Yunnan", a.e., XVII/1 (1997), s. 9-30; Chang-Kuan Lin, "Panthay", *EP* (Ing.), VIII, 259-261.



N. CHANG-KUAN LIN

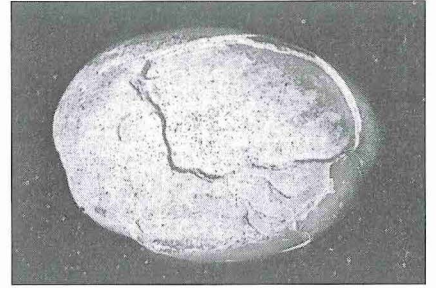
## PANTÜRKİZM

(bk. TÜRKÇÜLÜK).

## PANZEHİR

Zehirlenmelere karşı kullanılan ilâç, antidot.

Farsça **pâd-zehr** (bâzehr) kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olan **panzehir** "zehirin etkisini ortadan kaldıran madde" demektir. Aynı anlamı ifade eden **tiryâk** da Grekçe **theriakeden** Arapça yoluyla Türkçeye geçmiştir. İlkçağ'lardan itibaren devlet yöneticileri ve zenginler, zehirlenmelere karşı kendilerini korumak için zehirin etkisini azaltacak veya yok edecek arayışlara girmişler, dolayısıyla saray hekimleri ve diğer hekimler pek çok panzehir terkibi hazırlamışlardır. Mahiyeti bilinen ilk panzehir, Pontus Kralı VI. Mitridates (m.ö. 132-63) tarafından 48 drogun birleştirilmesiyle biz-



iki tarafı kullanılmış bir panzehir taşı

zat hazırlanmış, "mitridatium" adıyla anılan bu panzehir daha sonra Roma'da Neron'un hekimi Andromak tarafından geliştirilerek "theriake" adını almıştır. Mitridates'in Romalılar karşısındaki son yenilgisinin ardından zehir içerek intihar etmek istediği, fakat bu panzehir sebebiyle vücudu bağımsız kazanmış olduğu için zehirin etkisiz kaldığı, onun da kendini bir askerine öldürttüğü rivayet edilir. Başlangıçta zehirlenmelere karşı kullanılan mitridatium-theriake giderek her derde deva bir ilâç niteliğiyle yaygınlık kazanmıştır. Ünlü hekim Câlinûs (Galen) 100 maddeyi bal ve şarapla karıştırarak daha değişik bir tiryak çeşidi hazırlamıştır. Panzehirle ilgili formüllerin Ortaçağ'ı hristiyanlarınca da kullanıldığı, manastır bahçelerinde yetiştirilen bitkilerin altın, inci ve zümrüt gibi değerli maddelerin tozlarıyla zenginleştirilip yeni formüller elde edildiği ve bunların çok pahalıya alınıp satıldığı bilinmektedir.

Ünlü kimyacı Câbir b. Hayyân'ın zehirler ve panzehirleri konusunda kaleme aldığı *Kitâbü's-Sümûm ve def'i mazârihâ* adlı eseri günümüze ulaşmıştır. İbn Sî-nâ *el-Kânûn fi't-tib* adlı eserinde, Batı'da olduğu gibi Doğu'da da daima en pahalı tüketim maddeleri arasında yer alan tiryakı birleşik ilâçların en yararlısı olarak niteler; bu ilâcın yılan ve akrep sokmaları ile diğer bazı hastalıklara karşı kullanıldığını belirtir. Kendisi de "tiryâk-ı kebir" ve "tiryâk-ı sagir" adını verdiği panzehir terkipleri yapmıştır. Verdiği bilgilere göre karışıma girecek maddeler önce dövülüp elekten geçiriliyor, sonra hepsi birden bal içinde yoğurularak macun haline getirilerek toprak, kalay veya gümüşten yapılmış bir kabaca konuluyordu. İbn Sî-nâ'dan önce Ali b. Abbas el-Mecûsî'nin, XIV. yüzyılda Türkçeye de çevrilen *Kâmilü's-ş-şinâ'ati't-tıbbiyye* adlı eserinde ve daha sonra XV.